

Izabela Sołjan, Justyna Liro

Nowe centrum pielgrzymkowe w krakowskiej dzielnicy Łagiewniki-Borek Fałęcki

New pilgrimage centre in Kraków's Łagiewniki-Borek Fałęcki district

Abstract: Kraków is a city with a unique, rich religious heritage, including major sanctuaries. However, their situation has largely changed over the history. The most important ones started in the 1980s and are still being developed. As a result of the growing worship of Divine Mercy and Sister Faustyna, the convent in Kraków-Łagiewniki has been transformed into an international pilgrimage centre, hosting approx. 2 million pilgrims per year. In the early 21st century a new complex of sacred buildings, the “Have No Fear” John Paul II Centre, began to be built in the close vicinity of the sanctuary, as a centre devoted to the worship and remembrance of the great Pole and Pope. In this way a new religious pilgrimage centre sprang up far from the Krakow city centre. The aim of the present article is to present the centre and its importance for religious tourism now promoted in the city.

Keywords: religious heritage, John Paul II Centre, pilgrimage centre, the Sanctuary of Divine Mercy, Cracow

1. Wprowadzenie

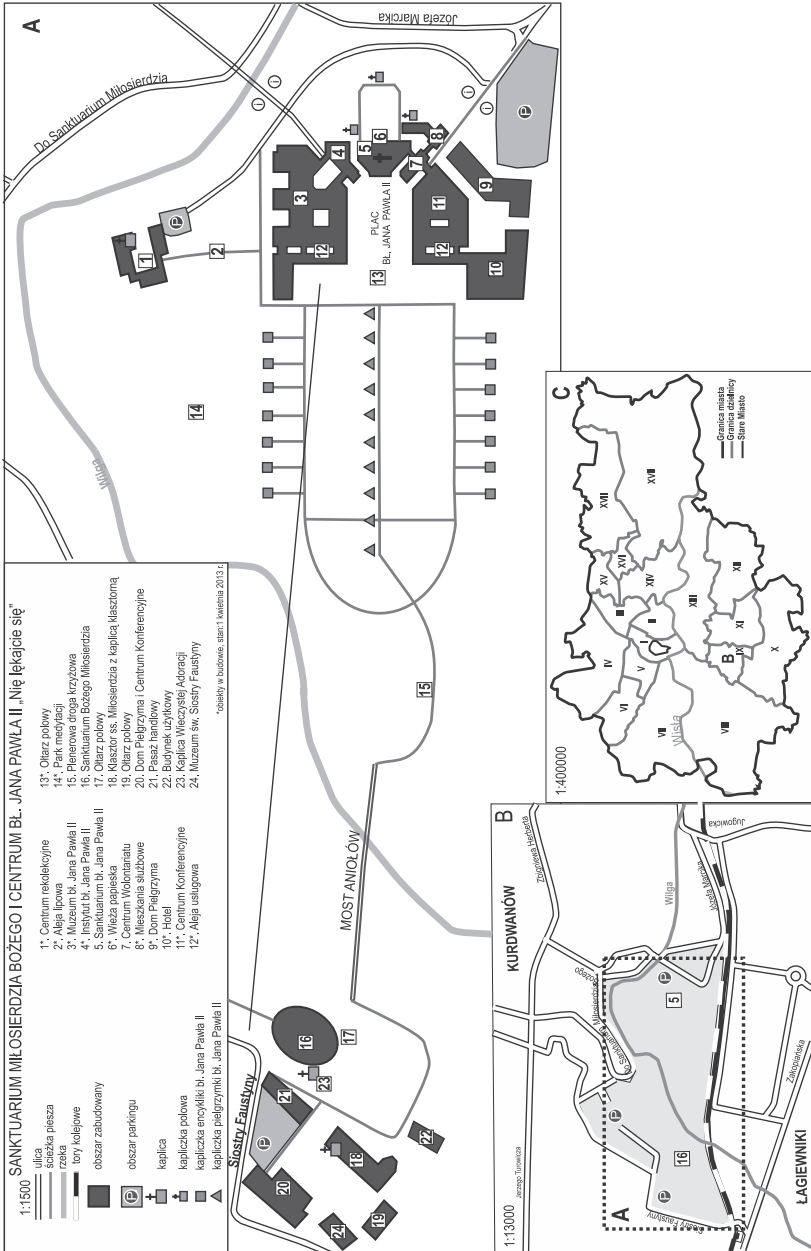
Kraków od wieków znany był jako miasto kościołów, świętych i sanktuariów i stąd wzięły się określenia „miasto świętych” czy „drugi Rzym”. Znajdujące się tu ośrodki pielgrzymkowe niejednokrotnie miały wysoką rangę i należały do najważniejszych na ziemiach polskich. Poczynając od średniowiecza centrum pielgrzymkowe pokrywało się z centrum miasta i stan ten utrzymywał się przez kolejnych kilka wieków. Współcześnie w Krakowie funkcjonuje ponad dwadzieścia

sanktuariów o różnym zasięgu oddziaływania. W rozmieszczeniu ośrodków pielgrzymkowych zaszyły jednak duże zmiany, te najbardziej istotne rozpoczęły się w latach 80. XX w. i są kontynuowane do tej pory. Na skutek rozwoju kultu Miłosierdzia Bożego i kultu samej siostry Faustyny ośrodek zakonny w Krakowie-Łagiewnikach przekształcił się w międzynarodowe centrum pielgrzymkowe, do którego rocznie przybywa ok. 2 mln pątników. Na początku obecnego wieku w bezpośrednim sąsiedztwie tego sanktuarium zaczęto budować nowy kompleks sakralny Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” – ośrodek kultu i pamięci wielkiego Polaka i papieża. Obydwa sanktuaria zlokalizowane są w południowej części Krakowa, w dzielnicy IX Łagiewniki-Borek Fałęcki (ryc. 1C). Dzielnice tę stanowią dawne podkrakowskie wsie – Łagiewniki i Borek Fałęcki – włączone w granice miasta w 1941 r. Tym samym z dala od centrum Krakowa zaczęło kształtować się nowe, ważne centrum religijne o charakterze pielgrzymkowym. Jak można ocenić te inwestycje religijne i jakie znaczenie mają one dla rozwoju turystyki religijnej w mieście? Odpowiedź na te pytania stanowi zasadniczy cel niniejszego artykułu.

2. Nowe centrum pielgrzymkowe – najważniejsze uwarunkowania rozwoju

Nowe centrum pielgrzymkowe ze względu na tworzące go dwa duże zespoły sanktuarijne jest przedsięwzięciem wyjątkowym, niespotykanym dotąd w innych ośrodkach pielgrzymkowych. Łącznie same sanktuaria zajmują kilkanaście ha, a uwzględniając przylegające do niego tereny miejskie - na których niegdyś składowano odpady posodowe dawnego Solvayu, a gdzie w przyszłości ma powstać rozległy park o powierzchni ok. 10 ha – będzie to jedno z największych na świecie założeń o dominującej funkcji religijnej. Potwierdzeniem roli tego kompleksu w strukturze przestrzennej i funkcjonalnej miasta jest umieszczenie projektu „Zagospodarowanie terenów wokół Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” na liście inwestycji wspierających funkcje metropolitalne Krakowa (Nowacka-Rejzner 2008: 116).

O powstaniu omawianego centrum zdecydowały przede wszystkim uwarunkowania historyczne i religijne. Dodatkowo w przypadku Centrum Jana Pawła II istotne były również założenia polityki miejskiej w zakresie zagospodarowania i waloryzacji obszarów przemysłowych. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia

Ryc. 1. Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” i Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Lagiewnikach
 Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów udostępnionych przez sanktuarium.

genetycznie związane jest z klasztorem Matki Bożej Miłosierdzia, fundowanym w podkrakowskiej wsi Łagiewniki przez księcia Aleksandra Lubowieckiego w 1892 r. Tutaj w latach 1936–1938 przebywała siostra Faustyna Kowalska – mistyczka i wizjonerka, która przekazała światu orędzie Jezusa o Bożym miłosierdziu. Po śmierci Faustyna została pochowana na przyklasztornym cmentarzu, a z cza-sem jej relikwie umieszczono w klasztornej kaplicy. Rozwój kultu miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę, pomimo początkowych trudności, doprowadził do tego, że kult ten stał się znany i popularny nie tylko w Polsce, ale i w całym Kościele Powszechnym. Wielkie zasługi na tym polu miał Karol Wojtyła, jeszcze jako biskup i metropolita krakowski i później jako papież Jan Paweł II (Jackowski, Sołjan 2010 b: 137–140). Nie można też pominąć w tym względzie spowiednika siostry Faustyny ks. Michała Sopoćki oraz siostr z łagiewnickiego klasztoru Matki Bożej Miłosierdzia. Ich wysiłki sprawiły, że obraz Jezusa Miłosiernego czczony jest przez katolików na całym świecie, a w Łagiewnikach powstało jedno z najważniejszych współczesnych sanktuariów. Wiosną 2014 r. na placu św. Piotra z inicjatywy papieża Franciszka rozdawano różańce z tekstem koronki do miłosierdzia Bożego. Na skutek wzmożonego od lat 90. XX w. ruchu pielgrzymkowego do Łagiewnik konieczna stała się przestrzenna rozbudowa sanktuarium. Na początku XXI w. oddano do użytku nowoczesną bazylikę Miłosierdzia Bożego, mogącą pomieścić kilka tys. pielgrzymów, wraz zapleczem duszpastersko-turystycznym. Rozbudowa ośrodka była możliwa dzięki posiadaniu przez zakon Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia niezagospodarowanych wcześniej terenów, otaczających zabudowania klasztorne. Ważne było też zainteresowanie i poparcie projektu rozwoju sanktuarium ze strony papieża Jana Pawła II i władz Kurii Metropolitalnej w Krakowie, która jest głównym administratorem nowej części sanktuarium.

W warstwie założycielskiej Centrum Jana Pawła II, u jego podstaw, legły przede wszystkim osobiste związki papieża z sanktuarium łagiewnickim. Można powiedzieć, że gdyby nie było w Łagiewnikach kultu miłosierdzia Bożego, nie powstawałoby w tym miejscu Centrum Jana Pawła II. Można zaryzykować też twierdzenie, że o wszystkim zadecydował w pewnym sensie przypadek, a górnolotnie należałoby napisać – historia. Sanktuarium Jana Pawła II zlokalizowane jest na zrehabilitowanych terenach poprzemysłowych Krakowskich Zakładów Sodowych „Solvay”. W XIX w. odkrycie złóż ilów łupkowych i gipsów zapoczątkowało rozwój przemysłu w rolniczych dotąd Łagiewnikach. W 1906 r. Fabryka Produktów Chemicznych w Podgórzu B&W Liban uruchomiła produkcję sody

kalcynowanej i kaustycznej. W 1921 r. przejął ją belgijski koncern Solvay. W tej fabryce w czasach okupacji hitlerowskiej pracował Karol Wojtyła (Sroczyński 2008: 423). Często odwiedzał on wówczas pobliską kaplicę zakonną, żeby się w niej modlić, co wielokrotnie publicznie wspominał. Wizyty te zapoczątkowały u młodego Wojtyły głęboką cześć kultu miłosierdzia Bożego, czemu dał świadectwo w całym swym późniejszym życiu i działaniach podejmowanych na rzecz jego rozwoju.

Krakowskie Zakłady Sodowe „Solvay” funkcjonowały do lat 90. XX w. i stanowiły dominantę w krajobrazie tej części miasta (Jackowski Sołjan 2010a: 421–423). W 1990 r. nastąpiło ich oficjalne zamknięcie i przez pierwsze lata zachodziła tu samoistna regeneracja i przyrodnicza sukcesja, na skutek czego powstał rozległy, ponad 100 ha kompleks zieleni (Sroczyński 2008: 429). Skrajnie zdegradowany przez działalność przemysłową obszar z czasem podlegał rekultywacji, przekształceniom i zabudowie o funkcjach dalekich od religijnych, a w 2007 r. część tego obszaru należąca do miasta, została przekazana pod budowę powstającego Centrum Jana Pawła II.

Dekret powołujący Centrum Jana Pawła II został podpisany 2 stycznia 2006 r. przez metropolitę krakowskiego ks. kard. Stanisława Dziwisza, niewiele ponad pół roku po śmierci papieża. Rekordowe, jak na działanie władz kościelnych, tempo było możliwe dzięki powszechnemu uznaniu świętości Jana Pawła II, wyjątkowo szybkiemu rozpoczęciu procesu beatyfikacyjnego przez papieża Benedykta XVI, ale także dzięki postawie wiernych, już za życia otaczających Jana Pawła II czcią i swoistym kultem. Nieobojętne było też objęcie stolicy biskupiej w Krakowie przez kardynała S. Dziwisza, długoletniego sekretarza i wychowanka Jana Pawła II, będącego po śmierci papieża głównym strażnikiem jego dziedzictwa. Wybór Krakowa – ukochanego miasta Karola Wojtyły – był oczywisty, a jego związki z kultem miłosierdzia Bożego i Łagiewnikami z pewnością miały wpływ na szczególnie lokalizację Centrum. Jeszcze w 2006 r. podczas pielgrzymki do Polski papież Benedykt XVI poświęcił kamień węgielny pod przyszły kościół dedykowany Janowi Pawłowi II, a w dniu 11 października 2008 r. rozpoczęto budowę obiektu. Sanktuarium bł. Jana Pawła II zostało erygowane przez ks. kard. Stanisława Dziwisza 11 czerwca 2011 r. W tym samym dniu w kaplicy umieszczono relikwie Ojca Świętego i data ta jest uznawana za oficjalny początek kultu bł. Jana Pawła II w nowym sanktuarium.

Centrum jest odpowiedzią Kościoła Krakowskiego na słowa bł. Jana Pawła II wypowiedziane w dniu inauguracji pontyfikatu – 22 października 1978 r.: „Nie lękajcie się!

Otwórzcie, otwórzcie na oścież drzwi Chrystusowi! Otwórzcie drzwi jego zbawczej władzy, otwórzcie granice państw, systemów ekonomicznych i politycznych, szerokich dziedzin kultury, cywilizacji rozwoju. Nie lękajcie się” (*Statut Centrum...* 2010: 5). Centrum powstało w celu upowszechniania i rozwijania dziedzictwa, promowania duchowości, kultury i tradycji związanych z życiem i pontyfikatem Jana Pawła II. Zgodnie z przyjętym Statutem Centrum Jana Pawła II jest najważniejszym w Polsce i na świecie ośrodkiem pamięci i kultu osoby papieża Polaka (*Statut Centrum...* 2010: 5).

3. Potencjał religijny nowego centrum pielgrzymkowego

Potencjał religijny omawianych ośrodków sanktuaryjnych jest trudny do przecenienia. Każdy z nich z osobna ma wystarczające przesłanki religijne, aby przyciągać pielgrzymów i turystów z kraju i zagranicy, aby dorównać największym katolickim sanktuariom. Geograficzna bliskość obydwu ośrodków jeszcze zwiększa te możliwości, a bezpośrednie sąsiedztwo Sanktuarium Miłosierdzia Bożego korzystne jest zwłaszcza dla będącego wciąż w fazie budowy Centrum Jana Pawła II.

3.1. Sanktuarium Miłosierdzia Bożego

Wymiar międzynarodowy Sanktuarium Miłosierdzia Bożego jest już dzisiaj oczywisty, ustanowienie tutaj przez papieża Jana Pawła II w 2002 r. światowego centrum miłosierdzia Bożego stało się faktem, a krakowskie Łagiewniki postrzegane są jako „sanktuarium–matka” dla wielu nowych ośrodków kultu Miłosierdzia Bożego, Jezusa Miłosiernego i św. siostry Faustyny.

Do najważniejszych wydarzeń religijnych mających wpływ na rozwój tego sanktuarium oraz ruchu pielgrzymkowego w kolejności chronologicznej zaliczyć można: rozpoczęcie procesu informacyjnego dotyczącego heroiczności cnót s. Faustyny (1965 r.), wpisanie przez kard. Karola Wojtyłę kaplicy klasztornej na listę sanktuariów diecezjalnych (1968 r.), odwołanie *Notyfikacji* Stolicy Apostolskiej zakazującej szerzenia kultu miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę (1978 r.), beatyfikację (1993 r.), a następnie kanonizację (2000 r.) siostry Faustyny, zakończenie budowy i poświęcenie nowej bazyliki oraz wspomniane już uznanie sanktuarium za światowe centrum kultu Bożego miłosierdzia (2002 r.). Warto dodać, że sanktuarium odwiedziło już dwóch papieży: dwukrotnie

Jan Paweł II (1997 r. i 2002 r.) i papież Benedykt XVI podczas swojej pielgrzymki do Polski w 2006 r. (Jackowski, Soljan 2010b:140–150).

Rolę Łagiewnik jako centrum kultu miłosierdzia Bożego potwierdza powstawanie nowych sanktuariów krzewiących ten kult. Dyfuzja ta widoczna jest zarówno w Polsce jak i zagranicą. W Polsce poza Łagiewnikami funkcjonuje 19 sanktuariów Bożego miłosierdzia. Pierwsze z nich powstały w latach 90. XX wieku. Były to ośrodki w: Częstochowie (Dolina Miłosierdzia), Szczecinie, Myśliborzu, Sokołowie Podlaskim, Kaliszu, Ożarowie Mazowieckim oraz Łomży (Socha 2000: 128–131). Po kanonizacji siostry Faustyny nastąpił dalszy wzrost ich liczby, o kolejne osiem sanktuariów. Ponadregionalny charakter mają sanktuaria w Częstochowie, Białymstoku i Płocku. Ponadto w Świnicach Warckich, w miejscu narodzin siostry Faustyny, ustanowiono sanktuarium jej dedykowane.

Poza Polską założono do tej pory 22 sanktuaria miłosierdzia Bożego, w 17 krajach świata. Najwięcej w Ameryce Południowej (6), a następnie w Europie (4), Azji (4), Ameryce Północnej (4), Afryce (3) i jedno w Australii (Socha 2000:131–139; Żmuda 2009). Ich powstanie w większości jest zasługą polskich zgromadzeń zakonnych i miejscowej Polonii (tab. 1).

Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach jest kustoszem relikwii siostry Faustyny. Do końca 2009 r. Zgromadzenie wydało łącznie 3 749 relikwii z kości św. Faustyny (tzw. relikwie pierwszego stopnia, *ex ossibus*). W 2004 r. w związku z bardzo dużą liczbą prośb relikwie *ex ossibus* zastrzeżono dla parafii i kaplic pod wezwaniem: Miłosierdzia Bożego, Jezusa Miłosiernego i św. Faustyny. Wyjątek stanowią sanktuaria oraz inne silne ośrodki kultu miłosierdzia Bożego. Pozostałe placówki mogą otrzymać relikwie drugiego stopnia, czyli z habitu Faustyny. W latach 2003–2009 przekazano 1239 relikwii z kości, w tym 572 ośrodkom zagranicznym z 69 państw. Głównie były to kraje Europy i Ameryki Północnej. Wśród pozostałych państw znalazły się m.in.: Papua-Nowa Gwinea, Kuba, Dominikana, Japonia, Korea, Indonezja, Kenia, RPA, Nigeria, Zimbabwe, Honduras, Chile, Trynidad i Tobago (Żmuda 2009).

Centralne znaczenie Łagiewnik wśród ośrodków Miłosierdzia Bożego potwierdzają też wyprawy misyjne organizowane przez siostry z tutejszego zgromadzenia. Mają one na celu głoszenie orędzia miłosierdzia ludziom na całym świecie i z różnych środowisk. Misje te mają zasięg ogólnoświatowy, a siostry docierają nie tylko do parafii, ale także do domów dziecka, domów spokojnej starości czy więzień. Odbyły się one już w wielu krajach na wszystkich kontynentach, a poza krajami europejskimi dla przykładu w: Salwadorze, Panamie, Argentynie, USA,

Tab. 1. Sanktuaria Miłosierdzia Bożego na świecie (stan na 2012 r.)

Miejscowość	Państwo	Rok założenia	Patronat
Atok	Kamerun	2004	marianie
Bundang-Dong	Korea Południowa	1998	pallotyni
Bulacan	Filipiny	2000	diecezjalny
Fawley Cort	Wielka Brytania	lata 80. XX w.	marianie
Itaperuna	Brazylia	b.d.	pallotyni
Kiabakari	Tanzania	1997	diecezjalny
Kurytyba	Brazylia	2002	marianie
Liberta	Boliwia	b.d.	franciszkanie
Lima	Peru	b.d.	diecezjalny
Lombard	USA	b.d.	zakonny
Marilao	Filipiny	b.d.	diecezjalny
Melbourne	Australia	2006	diecezjalny
Mendoga	Argentyna	pol. lat 80. XX w.	diecezjalny
Mississauga	Kanada	lata 90. XX w.	diecezjalny
Rio de Janeiro	Brazylia	2007	pallotyni
Rzym	Włochy	1993	diecezjalny, Zgrom. M.B. Miłosierdzia
Ruhango	Ruanda	1994	pallotyni
Smizany	Słowacja	2009	pallotyni
Stockbridge	USA	1985	marianie
Tenango del Arie	Meksyk	2002	pallotyni
Winnica	Ukraina	1998	diecezjalny
Yangdeogwon	Korea Południowa	1995	zakonny

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Socha 2000, M. Żmuda 2011.

Kanadzie, Zambii, Ruandzie, Kamerunie, Australii, Nowej Zelandii, Papui-Nowej Gwinei i na Filipinach (Żmuda 2009).

Na rangę sanktuarium w Łągownikach – zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej – wskazuje również fakt, że coraz częściej jest ono miejscem międzynarodowych sympozjów, kongresów i spotkań modlitewnych. Odbyły się tu m.in. trzy międzynarodowe Kongresy Apostołów Bożego Miłosierdzia (1996, 2005 i 2008 r.) przygotowane przez Stowarzyszenie Faustinum oraz rektorat sanktuarium. W trzecim w 2008 r. brali udział przedstawiciele 36 krajów z wszystkich kontynentów. W 2011 r. łągownickie sanktuarium było

gospodarzem II Światowego Kongresu Bożego Miłosierdzia. Przybyło wówczas ponad 2 tys. osób z 70 krajów.

Przedstawiony materiał, choć tylko w zarysie, pokazuje jednak skalę rozwoju kultu miłosierdzia Bożego, który już dawno przekroczył zasięg Polski i Europy przyjmując w coraz większym stopniu wymiar ogólnoświatowy. Warto zwrócić uwagę, że rozwija się on także w tych obszarach geograficznych, które zdominowane są przez inne aniżeli chrześcijaństwo religie. Obecny jest nawet w krajach typowo muzułmańskich. Rola sanktuarium w Łagiewnikach w tym procesie jest niezaprzeczalna i w najbliższych latach powinna nadal się umacniać.

W ocenie potencjału religijnego Sanktuarium Miłosierdzia Bożego za najbardziej istotne należy uznać:

- posiadanie szczególnych przedmiotów kultu: obrazu Jezusa Miłosiernego oraz relikwii siostry Faustyny;
- propagowanie nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę, zwłaszcza Godziny Miłosierdzia i koronki odprawiane tutaj codziennie;
- posiadanie przez Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia Bożego praw do wydawania *Dzienniczka*, w którym s. Faustyna spisała objawienia oraz prawa wydawania relikwii św. Faustyny;
- ustanowienie przez papieża Jana Pawła II sanktuarium w Łagiewnikach światowym centrum kultu miłosierdzia Bożego;
- założenie przy tutejszym sanktuarium stowarzyszenia *Faustinum*, zrzeszającego czcicieli z całego świata;
- powstanie nowoczesnego kompleksu sakralnego zapewniającego należytą obsługę duszpasterską przybywającym.

3.2. Centrum Jana Pawła II

Centrum Jana Pawła II w swej warstwie ideowej powstaje na bazie dziedzictwa pozostawionego przez polskiego papieża. Wielka popularność Jana Pawła II, jego długoletni pontyfikat, kilkaset papieskich pielgrzymek oraz szybka beatyfikacja (2011 r.) i kanonizacja (2013 r.) znacząco wpłynęły na rozwój jego kultu, który ma dzisiaj właściwie wymiar globalny. Papież odbył 104 podróże zagraniczne, odwiedzając ponad 130 krajów, w tym 8 razy Polskę (Jackowski, Soljan 2005: 8–9). Był również inicjatorem i uczestnikiem Światowych Dni Młodzieży cieszących się do tej pory niespotykanym w przypadku innych imprez religijnych

zainteresowaniem młodych ludzi – nieprzypadkowo papież Franciszek wyznaczył Kraków jako miejsce Światowych Dni Młodzieży w 2016 r. Podróże apostołskie były wyróżniającym elementem pontyfikatu Jana Pawła II (Jackowski i in. 2009: 19). Główne uroczystości związane z wizytami papieża w wielu krajach cieszyły się zainteresowaniem setek tysięcy lub nawet milionów osób. Przyjmuje się, że w dniu pogrzebu 5 kwietnia 2005 roku w Rzymie miało miejsce jedno z największych zgromadzeń chrześcijan w historii, na które przybyło 4–5 mln osób. Ogólnoświatowy zasięg kultu Jana Pawła II stanowi zatem ważny czynnik potencjalnego rozwoju omawianego sanktuarium.

Dla pielgrzymów przybywających do sanktuarium zawsze ważne są materialne dowody poświadczające świętość danego miejsca i osoby z nim związanej. Dlatego od wieków wielką wagę przywiązywano do posiadania w takich ośrodkach relikwii, cudownych wizerunków czy innych przedmiotów. Rdzeń, czyli najważniejsze miejsce w sanktuarium św. Jana Pawła II, stanowi kaplica pod jego wezwaniem, w której w głównym ołtarzu przechowywana jest relikwia krwi papieża. W Kaplicy Kapłańskiej umieszczono płytę nagrobną Jana Pawła II pochodzącą z Grot Watykańskich Bazyliki św. Piotra w Rzymie. Wśród licznych pamiątek w sanktuarium znajdują się też: papieski krzyż pastoralny, mitra i ornat. Wiele obiektów ma też wymiar symboliczny, np. Kaplica Kapłańska została zaprojektowana na wzór krypty św. Leonarda na Wawelu, w której papież odprawił swoją mszę prymicyjną. Plac Jana Pawła II nawiązuje rozmiarami do Rynku w Wadowicach i Rynku Dębnickiego w Krakowie.

Wielki potencjał religijny sanktuarium tkwi także w głoszonej przez papieża nauce i pozostawionych pismach. Ich popularyzacja stanowi ważny element działalności ośrodka i w tym celu powołano w ramach Centrum Instytut Jana Pawła II i Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła. Jan Paweł II uważany był też za mistrza modlitwy. Centrum, będąc depozytariuszem spuścizny papieskiej, stara się wyeksponować ten wątek poprzez prowadzenie Szkoły Nowej Ewangelizacji „Sursum Corda” i Szkoły Modlitwy Jana Pawła II. Postawa papieża i wyznawany przez niego system wartości znajdują odzwierciedlenie także w innych działaniach Centrum, instytucjonalnie związanych np. z Centrum Rekolekcyjnym, Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli czy Uniwersytetem III Wieku im. Jana Pawła II. Dzięki nim osoby zainteresowane dziedzictwem papieża mają możliwość szerokiego wyboru i realizacji tych zainteresowań w zróżnicowanych formach.

Pisząc o potencjale religijnym Centrum Jana Pawła II trzeba jeszcze nawiązać, do faktu, że jest to (a raczej ma być) najważniejszy ośrodek kultu Jana Pawła II

na świecie. Jest to istotne w kontekście rozwoju tego kultu i zakładania kolejnych placówek parafialnych, sanktuariów, instytucji religijnych czy publicznych dedykowanych papieżowi. Proces ten widoczny jest zwłaszcza w Polsce, gdzie niemal w każdej miejscowości znajdują się jakieś akcenty przypominające postać Jana Pawła II (nazwane jego imieniem ulice, place, szkoły, szpitale itd.). Zadaniem Centrum byłaby integracja tego typu inicjatyw i wypracowanie platformy dla dalszych wspólnych działań. Coraz silniejsza instytucjonalizacja kultu Jana Pawła II z pewnością stwarza realną szansę dynamicznego rozwoju Centrum. Od czasu beatyfikacji papieża założono już 25 parafii i kościołów poświęconych świętemu papieżowi. Dochodzi nawet do zmiany wcześniejszych wezwań, co nie jest zgodne z przepisami prawa kanonicznego.

4. Struktura przestrzenna nowego centrum religijnego

Centrum religijne utworzone przez Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Centrum Jana Pawła II przestrzennie i krajobrazowo stanowi pewną całość, wyznaczając największą strefę sakralną w mieście. Obydwa założenia rozdziela – a może raczej łączy – rzeka Wilga, poza nią (i związanym z rzeką obniżeniem terenu) brak jest wyraźnej, ostrej granicy między nimi. Wynika to z podobnej struktury stref sakralnych w obrębie każdego sanktuarium i rozplanowania obiektów sanktuarijnych na dużej, otwartej przestrzeni (ryc. 1A). Park modlitewny stanowi naturalne przejście, bezpośredni ciąg pieszy łączący oba założenia.

Rozwiązania architektoniczne obu zespołów nawiązują do rozwiązań stosowanych w największych współczesnych ośrodkach pielgrzymkowych. Pewnym dysonansem może być jedynie architektura i styl wznoszonych budowli. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia tworzą dwie różne architektonicznie części: stara, neogotycka, z zespołem klasztorno-wychowawczym (fot. 1) oraz nowa skupiona wokół bazyliki, reprezentująca modernizm przełomu XX i XXI w. (fot. 2). Zostały one jednak umiejętnie połączone i uważane są za jedno z bardziej udanych współczesnych założeń sakralnych w Polsce (Malinowska-Petelenz 2008: 418–421; Wąs 2006: 74–87). Główną dominantę krajobrazową stanowi wysoka 77 metrowa wieża, nowa *campanilla* w krajobrazie miasta, z daleka widoczna i rozpoznawalna. Jej subdominanty to: bazylika Miłosierdzia Bożego, wieża starego kościoła oraz brama stanowiąca wejście do nowej części, wszystkie połączone osiami kompozycyjnymi ze wspomnianą wieżą (Malinowska-Petelenz 2008: 5–6). W opinii głównego

projektanta bazyliki prof. W. Cęckiewicza, podzielanej przez innych specjalistów, monumentalny charakter świątyni nie koliduje ze starszymi zabudowaniami, a całość tworzy nowy kontekst, nowy jakościowo twór, nie podporządkowany sobie nawzajem. W przypadku Centrum Jana Pawła II opinie są zdecydowanie bardziej krytyczne. Na stronach internetowych nie brakuje określeń w stylu: kicz, drugi Licheń, bardzo zła architektura. Wieża przy kościele Jana Pawła II porównywana jest do minaretu. Myśl głównego architekta nie znalazła dotąd społecznego zrozumienia i aprobaty, chociaż trzeba przyznać, że projekt w swych założeniach ideowych jest interesujący. Z pewnością stylistycznie te dwa sanktuaria różnią się zasadniczo, o czym może świadczyć chociażby wypowiedź projektanta A. Mikulskiego, że bazylika Miłosierdzia Bożego nie podoba mu się. Projektant świadomie odszedł od monumentalnego modernizmu na korzyść wzorców sztuki popularnej. Autorki tego artykułu nie roszczą sobie jednak pretensji do oceny pozostających poza sferą ich zainteresowań naukowych wartości artystycznych omawianych obiektów. Pragną jedynie zwrócić uwagę na pewne „rozchwianie stylistyczne” między nimi, rzutujące negatywnie na wizualny odbiór całości.

Najważniejszymi obiektami w strefie sakralnej Sanktuarium Bożego Miłosierdzia są: kaplica zakonna pw. Miłosierdzia Bożego oraz bazylika Miłosierdzia Bożego. Kaplica to serce sanktuarium, w literaturze przedmiotu określane jako rdzeń całego założenia sanktuarijnego (Sołjan 2012:164–165). Tutaj znajdują się bowiem najświętsze dla tego miejsca przedmioty kultu: obraz Jezusa Miłosiernego autorstwa Adolfa Hyły oraz relikwie św. Faustyny – podobnie jak w Lourdes (grota Massabielle) czy Fatimie (Kaplica Objawień). Pomimo budowy w pobliżu nowej świątyni ranga kaplicy jako rdzenia sanktuarium została utrzymana. Wydaje się, że takie rozwiązanie jest najbardziej właściwe, bowiem sanktuaria zorganizowane w ten sposób wykazują wyraźną ciągłość historyczną, ze wskazaniem na miejsce leżące u ich źródeł, co jest niezwykle ważne dla właściwej organizacji strefy sakralnej oraz dla tożsamości całego sanktuarium. Nowa bazylika, zgodnie z wolą projektanta, swym kształtem przypomina okręt – *arkę pokonującą fale niepokoju dzisiejszego świata. Widoczna z dużych odległości wieża przypomina latarnię morską wskazującą cel pielgrzymich wędrówek* (Cęckiewicz 2004:54). Okręt jest też uważany za ulubiony motyw artystów doby modernizmu (Wąs 2006 :79).

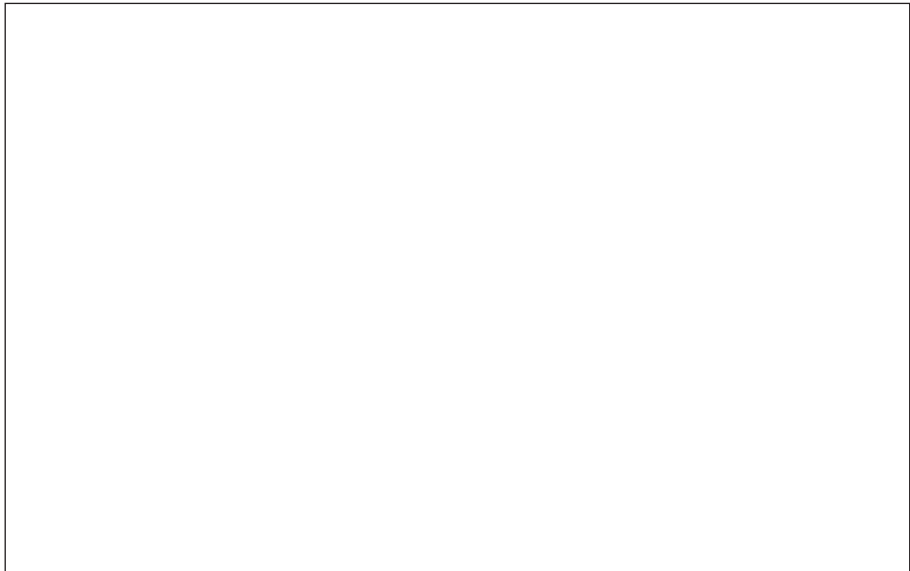
Ukształtowanie terenu „Białych Mór”, na których powstaje Centrum Jana Pawła II ma oczywiście wpływ na przestrzenne założenie kompleksu. Obszar jest wyniesiony ponad okolice i zaczyna stanowić dominantę w krajobrazie południowego Krakowa. W projekcie architektonicznym lokalizacja Centrum Jana Pawła II

□□

□

□

□

została podkreślona określeniem „Święte miasto położone na górze” (Mikulski 2008:2). Rozmieszczenie wszystkich obiektów Centrum cechuje ciągłość przestrzenna. Koncentrują się one wokół najważniejszego miejsca tj. kościoła sanktuarijnego pw. św. Jana Pawła II (fot.3). Kompleks obejmuje wiele innych obiektów m.in: Muzeum Jana Pawła II, Instytut Jana Pawła II, Centrum Konferencyjne, Centrum Wolontariatu, Park Medytacji, plenerowe kapliczki dotyczące encyklik i pielgrzymek papieża do Ojczyzny, wieżę widokową i zaplecze noclegowe. Dodatkowym elementem jest pozostawiona w oryginalnym miejscu stalowa kładka (dawny most technologiczny fabryki Solvay), z czasów w których papież pracował w tym miejscu. Całość zespołu – według koncepcji przyjętej przez jego twórcę – jest kompozycyjnie podporządkowana Sanktuarium Bożego Miłosierdzia (ryc. 1A i 1B). Przytaczając słowa głównego architekta założenia: *Jan Paweł II wskazuje nam drogę do Miłosierdzia Bożego, a ostatecznym celem drogi i ludzkiego pielgrzymowania jest Boże Miłosierdzie* (Mikulski 2008). Całość ma stanowić jednolity obszar sakralny symbolicznie powiązany przez kult Miłosierdzia Bożego oraz osobę św. Jana Pawła.

Poza uwarunkowaniami przestrzennymi obydwa sanktuaria wykazują silne związki tematyczne. Łączy je nie tylko lokalizacja, ale przede wszystkim postać św. Jana Pawła II. Trudno przecenić zasługi papieża w ustanowieniu i rozwoju sanktuarium Miłosierdzia Bożego. Jeszcze jako biskup krakowski zabiegał on o zniesienie notyfikacji z 1959 r. zakazującej szerzenia kultu. To Jan Paweł II ogłosił siostrę Faustynę błogosławioną i następnie świętą, ustanowił święto Miłosierdzia Bożego w całym Kościele Powszechnym oraz – jak już wspomniano – ogłosił samo sanktuarium światowym centrum tego kultu powierzając tu w 2002 r. całą ludzkość miłosiernemu Bogu. Papież zmarł w wigilię święta Miłosierdzia Bożego, w dniu tego święta został beatyfikowany i kanonizowany.

Istotnym elementem spajającym obydwa sanktuaria jest też ich podstawowa funkcja, polegająca na zapewnieniu opieki duszpasterskiej przybywającym pątnikom. Wspólne działania na tym polu są tym bardziej możliwe, że obydwa sanktuaria podlegają metropolii krakowskiemu. Biskupi krakowscy mieli i mają znaczący wkład zarówno w ustanowienie obydwu ośrodków jak i ich rozwój. Wspólne działania wymuszają też sami pielgrzymi, którzy podczas pobytu w Łagiewnikach często odwiedzają zarówno Sanktuarium Bożego Miłosierdzia jak i sanktuarium Jana Pawła II.

5. Rola nowego centrum religijnego w rozwoju turystyki religijnej w Krakowie

Kraków jest jednym z najważniejszych ośrodków turystycznych w Polsce. W 2011 r. miasto odwiedziło ponad 6,5 mln turystów. Turystyka religijna jest, obok turystyki biznesowej i kulturowej, ważnym czynnikiem rozwoju przyjazdowego ruchu turystycznego do Krakowa. Od 2010 r. motyw religijny jako główny cel przyjazdu staje się coraz bardziej popularny wśród turystów krajowych i zagranicznych (tab. 2).

Turystyka religijna uznana jest za jedną z wiodących form turystyki w *Strategii rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2006–2013* (2006:15). Zakładając, że turystyka ta musi być zmotywowana aspektem religijnym trudno współcześnie wskazać w Krakowie poza Łagiewnikami inne znaczące ośrodki sanktuaryjne, z wyjątkiem sanktuarium Krzyża Świętego w Mogile, którego ranga jest jednak zdecydowanie mniejsza. Dawne sanktuaria na ogół straciły swoje znaczenie i odwiedzane są bądź wyłącznie w celach turystyczno-poznawczych bądź przez niewielkie grupy pielgrzymów, w większości z macierzystych parafii, tj. przez wspólnoty lokalne. Ośrodki te – posiadające przecież łaskami słynące wizerunki czy relikwie świętych – w większości same nie zabiegają szczególnie o rozwój ruchu pielgrzymkowego do nich. Brakuje odpowiedniej promocji i informacji, właściwie tylko osoby zainteresowane wiedzą, gdzie znajduje się czczony przez

Tab. 2. Turyści przyjeżdżający do Krakowa i kierujący się motywem religijnym w latach 2003–2011

Rok	Liczba turystów [w tys.]			Motyw religijny – wybór jednokrotny (odsetek odpowiedzi)			Motyw religijny – wybór wielokrotny (odsetek odpowiedzi)		
	ogółem	krajowi	zagraniczni	ogółem	krajowi	zagraniczni	ogółem	krajowi	zagraniczni
2003	3500	2820	680	0,6	0,8	0,3	0,8	0,3	0,6
2004	5500	4000	1500	4,7	6,1	3,1	5,1	3,2	4,2
2005	5500	3400	2100	9,7	15,5	2,1	5,4	2,6	4
2006	6200	3900	2300	6,1	10,6	3,9	10,6	3,9	7,3
2007	6800	4340	2460	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2008	6000	3900	2100	11,7	14,8	8,7	7,7	6,7	7,2
2009	5850	3900	1950	6,5	9,6	5,1	3,4	3,3	3,3
2010	6050	4050	2000	4,3	5,5	2,9	5,5	3,0	4,2
2011	6550	4500	2050	5,7	6,6	4,9	6,3	5,4	5,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Badanie ruchu turystycznego w Krakowie w roku 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011*, Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków.

nie przedmiot kultu, gdyż na wielu świątyniach nie ma nawet wzmianki, że są one sanktuarium. Jeszcze w latach 80. XX w. głównym sanktuarium archidiecezji krakowskiej była Kalwaria Zebrzydzowska i dopiero rozwój Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach zmienił ten stan. Dzisiaj Łagiewniki należą nie tylko do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych Polski, ale całego katolickiego świata i wobec tego planowana jest rozbudowa tego sanktuarium. Natomiast Centrum Jana Pawła jest jeszcze w fazie intensywnej budowy i w związku z tym należy zakładać, że jego znaczenie powinno wzrastać. Kolejne obiekty – zdaniem gospodarzy obu sanktuariów – mają przyciągnąć pielgrzymów i turystów oraz uatrakcyjnić i przedłużyć ich pobyt.

Władze miasta są świadome korzyści jakie może przynosić funkcjonowanie ośrodków pielgrzymkowych tej skali. Pod przyszłe sanktuarium Jana Pawła miasto przekazało tereny tzw. Białych Mórz, dokonano również zmian w strategii rozwoju miasta mających na celu uaktywnienie obszarów wokół sanktuariów i zapewnienie ich dostępności komunikacyjnej. Działania te wydają się jednak niewystarczające w stosunku do potrzeb. Głównie podmioty kościelne starają się poszerzyć i zagospodarować strefę przysanktuarijną, w której zapewnione być powinny podstawowe usługi (gastronomia, miejsca noclegowe), a mimo to właśnie brak odpowiednio szerokiej bazy noclegowej i gastronomicznej jest nadal odczuwalny.

Z drugiej strony intensywna rozbudowa stref sakralnych przez władze kościelne spowodować może, że pielgrzymi w pełni zaspokoją swoje potrzeby, także te niematerialne, na terenie samych założeń sanktuarijnych. Obecnie infrastruktura turystyczna wokół Sanktuarium Miłosierdzia Bożego należy do gospodarzy sanktuarium, a jeśli zostaną zrealizowane kolejne planowane inwestycje może się okazać, że nie będzie potrzeby otwierania w okolicy sanktuariów kolejnych placówek usługowych.

Z punktu widzenia rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystycznego najważniejszym podmiotem są przybywający pielgrzymi i turyści. Obecnie Sanktuarium Miłosierdzia Bożego odwiedzają ok. 2 mln osób rocznie, a Centrum Jana Pawła nie prowadzi jeszcze statystyk ruchu pielgrzymkowego, ani turystycznego. W porównaniu z największymi sanktuarijnymi ośrodkami w Europie jest to liczba trzykrotnie czy co najmniej dwukrotnie mniejsza. Potencjał religijny i kulturowy prezentowanych w tej pracy sanktuariów z pewnością daje możliwość dalszego rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do nich. W tym celu konieczna jest jednak ścisła współpraca i koordynacja działań wszystkich stron zainteresowanych rozwojem turystyki religijnej w mieście (Liro 2014: 390)

Podsumowanie

Sanktuarium Miłosierdzia Bożego i Centrum Jana Pawła II stanowią pielgrzymkowe założenie sakralne o międzynarodowym znaczeniu. Oba sanktuaria wyznaczają nowe centrum religijne Krakowa, a ich powstanie spowodowało daleko idące zmiany w organizacji strukturalnej i funkcjonalnej dzielnicy Łagiewniki-Borek Fałęcki. W ich wyniku obecnie dominantę dzielnicy stanowi Sanktuarium Miłosierdzia Bożego z wieżą widokową i Centrum Jana Pawła II. W ciągu trzech dekad tereny przemysłowe i poprzemysłowe we wschodniej części dawnej fabryki Solvay zmieniły swoją funkcję i wraz z Sanktuarium Miłosierdzia Bożego tworzą wielofunkcyjny obszar sakralny.

Doświadczenia innych ośrodków pielgrzymkowych w Europie m.in. Lourdes, Fatimy i San Giovanni Rotondo wskazują na szczególne znaczenie obszarów sakralnych o światowej randze dla rozwoju miasta i skali migracji turystycznych w jego obrębie (Sołjan 2012). Sanktuarium Bożego Miłosierdzia wraz z Centrum Jana Pawła II jest złożoną strefą sakralną mającą wpływ na przestrzeń miejską. Sanktuaria te stanowią istotne podmioty w działaniach miasta Krakowa na rzecz promocji i rozwoju turystyki. Ważne jest wykorzystanie tego ogromnego potencjału.

Literatura

- Badanie ruchu turystycznego w Krakowie w roku 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011*, Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków.
- Cęckiewicz W., 2004, *Sanktuarium w Łagiewnikach – idea, jej realizacja i współczesna rola w mieście*, [w:] E. Kuryłowicz (red.), *II Międzynarodowa Konferencja PR UIA „Miejsca duchowe”. Współczesne podróże duchowe. Fenomen turystyki religijnej XXI wieku a sacrum przestrzeni i obiektów pielgrzymkowych*, Agencja kanon, Warszawa.
- Jackowski A., Sołjan I., 2005, *Wstęp*, [w:] A. Jackowski, I. Sołjan (red.), *Leksykon pielgrzymek Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Jackowski A., Sołjan I., 2010 a, *Rozwój Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach i jego wpływ na przemiany przestrzenno-funkcjonalne dzielnicy Łagiewniki i Borek Fałęcki*, [w:] S.Ciok., P. Migoń. (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych – aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, IGiRR UW, Wrocław.
- Jackowski A., Sołjan I., 2010 b, *Zasięg oddziaływania Orędzia Miłosierdzia na pod-*

- stawie ruchu pielgrzymkowego do Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach, [w:] F. Ślusarczyk (red.), *Promieniowanie Orędzia Miłosierdzia. 10 lat po kanonizacji św. Faustyny*, Wyd. Misericordia, Kraków.
- Jackowski A., Sołjan I., Mróz F., 2009, *Geografia pielgrzymek Jana Pawła II*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2009, z. 20.
- Liro J., 2014, *Znaczenie Sanktuarium Miłosierdzia Bożego i Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” w kształtowaniu funkcji turystycznej Krakowa*, [w:] R. Pawluśński (red.), *Współczesne uwarunkowania rozwoju turystyki*, IGiGP UJ, Kraków.
- Malinowska-Petelenz B., 2008, *Dzieło globalne, czyli o nowym miejscu w przestrzeni kulturowej współczesnego Krakowa*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, z. 6-A.
- Mikulski A., 2008, *Projekt architektoniczny Centrum Jana Pawła II na obszarze tzw. „Białych Mórz” w Krakowie-Łagiewnikach*, Kraków.
- Nowacka-Rejzner U., 2008, *Znaczenie doliny Wilgi w relacjach z dziedzictwem kulturowym otaczających terenów dla kształtowania Krakowskiej Przestrzeni Metropolitalnej*, „Czasopismo Techniczne Architektura”, tom 105, z. 5-A.
- Socha P., 2000, *Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 9.
- Sołjan I., 2012, *Sanktuaria i ich rola w organizacji przestrzeni miast na przykładzie największych europejskich ośrodków katolickich*, IGiGP UJ, Kraków .
- Sroczyński W., 2008, *Perspektywy zagospodarowania tzw. „Białych Mórz” na terenach po byłych Krakowskich Zakładach Sódowych Solvay. Zarządzanie krajobrazem kulturowym*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, nr 10.
- Strategia rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2006–2013*, 2006, Urząd Miasta Krakowa, Kraków.
- Statut Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się”*, Kuria Metropolitalna w Krakowie, 6 stycznia 2010.
- Wąs C., 2006, *Bunt kwiatu przeciw korzeniom. Polska architektura sakralna lat 1980–2005 wobec modernizmu*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego”, nr 1 (1).
- Żmuda M., 2011, *Ruch pielgrzymkowy do Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach*, praca magisterska (mps), IGiGP UJ, Kraków.

Izabela Sołjan, dr hab.

Justyna Liro, mgr

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ

izabela.soljan@uj.edu.pl

